

**АФКОРИ
АДАБИИ ШУАРОИ
АСРҶОИ XVI-XVII**

Маҳмадшоев Маҳмадшо Мирзошоевич,
н.и.ф., дотсенти кафедраи адабиёти классикии
тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад.
Б.Гафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**ЛИТЕРАТУРНЫЕ
ВЗГЛЯДЫ ПОЭТОВ
XVI-XVII ВВ.**

Маҳмадшоев Маҳмадшо Мирзошоевич,
к.ф.н., доцент кафедри таджикской
классической литературы ГОУ “ХГУ
имени акад.Б. Гафурова” (Таджикистан,
Худжанд)

**LITERARY
NOTIONS REFERRING
TO THE XVI-TH – THE XVII-TH
CENTURIES**

Makhmadshoev Makhmadsho Mirzoshoevich,
candidate of philological sciences, Associate
Professor of the department of Tajik classical
literature under the SEI “KhSU named after acad.
B.Gafurov” (Tajikistan, Khujand), **E-mail:**
komron74@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: ҳаёти адабӣ, нақд, шоирон, асрҳои XVI-XVII, ҳавзаҳои адабӣ, жанрҳои адабӣ, осор, истеъдод, адибони шинохта, таърихи адабиёт

Дар мақола афкори адабӣ дар ашъори шуарои асрҳои XVI-XVII ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст. Дар заминаи омӯзиши мавзӯи исбот гардидааст, ки адибони шинохтаи асрҳои мазкури адабиёти тоҷик, ки аз шумори пешсафони замони ҳеҷ маҳсуб меёфтанд, аз мавзуниву равонии каломи ҳеҷ ифтихор карда, ин маъниро дар ашъорашон ҷо-ҷо ишора кардаанд. Муқаррар гардидааст, ки газал ҳамчун маъмултарин жанри адабӣ дар ин даврон низ хусусиятҳои барҷастаи ҳеҷро гӯм накарда, дар эҷодиёти суҳанварони асрҳои XVI-XVII мавқеи асосиро ишғол намуда, дар он афкори пешқадами суҳанварони ин давра баррасӣ гардидааст. Дар ҷараёни ҳулосабарорӣ муаллиф ба натиҷае расидааст, ки як қисмати шоирон агар ба ашъори Хусрави Деҳлавӣ, Ҳасани Деҳлавӣ, Ҳофизи Шерозӣ ва Камоли Хуҷандӣ пайравӣ намуда бошанд, баҳши дигар ба шеъри нав ва ё “шеъри тарз” рӯ овардаанд, ки ашъори ҳар ду гурӯҳ низ аз арзишҳои баланди адабӣ бархурдоранд.

Ключевые слова: литературная жизнь, критика, поэты, XVI-XVII вв., литературные круги, литературные жанры, произведения, таланты, известные писатели, история литературы

В статье рассматриваются литературные взгляды творчества поэтов XVI-XVII веков. На основе изучения темы доказывается, что известные поэты таджикской литературы той эпохи очень гордились изяществом и благозвучностью своей поэтики, о чем иногда указывали в своих стихах. Отмечается, что газель как наиболее популярный литературный жанр этого периода, имеющий свои особые черты, занимает центральное место в творчестве поэтов XVI-XVII вв., в них раскрываются ведущие взгляды поэтов этого периода. В заключение автор приходит к выводу, что в то время как одни поэты следовали поэзии Хусрава Дехлави, Хасана Дехлави, Хафиза Шерози и Камоли Худжанди, другие же обратились к новой поэзии, или «поэзии стиля», поэзии обоих направлений присущи высокие литературные ценности.

Key words: literary life, critics, poets, XVI-XVII centuries, literary circle, literary genres, compositions, gifts, outstanding writers, history of literature

The article dwells on the study of poets' literary notions referring to the XVI-th – the XVII-th centuries. Designing on the premise of an analysis beset with the theme explored the author of the article reveals that outstanding poets of Tajik literature of that period were proud of grace and sonority of their poetry, which were mentioned in their poems. It is determined that ghazal possessing specific features as the one of popular genre appertaining to the relevant period, ranks central place in the poets' literary productions referring to the XVI-th – the XVII-th centuries, and it is exposed by view of famous poets' who lived in the period in question. The author of the article comes to conclusion that while some poets followed poetry of Khusrav Dehlavi, Hasan Dehlavi, Hofiz Sherazi and Kamol Khujandi others turned to new poetry or “Style Poetry” and poetry of both direction are resorted to in high literary importance.

Нақди шуаро яке аз қадимтарин навъҳои нақди адабӣ дар адабиёти тоҷику форс ба ҳисоб рафта, ханӯз дар эҷоди суҳанварони тоҷику форси асрҳои IX-X ба ҷашм мерасад. Ин навъи нақд минбаъд баробари рушду густариш ва таҳаввулоти адабиёти бадеӣ, вобаста ба инкишофи адабиёт, ба майдон омадани падидаҳои ҷадиди адабӣ, такмилёбии мазмуну мундариҷа, сабку услуби осори адибон рушду нумӯш намудааст, ки аз манобеи арзишманди наққодӣ маҳсуб

меёбад. Дар ибтидо андешаҳои назарии адибон нисбатан сода буда, асосан, аз васфи саромадон, поягузори адабиёти классикии тоҷик, амсоли устод Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, эътирофи хунари шоирии бузургон ва баъзан аз эродгирӣ ба шеърӣ дигарон иборат буд. Чунончӣ, дар бобати арзиши осори хеш устод Рӯдакӣ гуфтааст:

*К-аз шоирон наванд манаму навгӯвора,
Як байти парниён қунам аз санги хора! [1,с.318].*

Ҳамчунин муаллифи «Шоҳнома»-и безавол, ки аз шумори бузургтарин дос-тонҳои ҳамосии олам махсуб мешавад, бобати ин асари арзишмандӣ хеш бо ифтихор гуфтааст:

*Пай афкандам аз назм коҳе баланд,
Ки аз боду борон наёбад газанд [3,с.5].*

Дар баробари тафохур аз офаридаҳои хеш, устодони сухан ва муосирон, инчунин дар осори суханварони ин аҳд аз сусти назми ҳамзамонон низ ишораҳо шудааст. Байти зерини Шаҳиди Балхӣ далели гуфтаҳои болоӣ шуда метавонад:

*Даъво кунӣ, ки шоири даҳрам валеқ нест,
Дар шеърӣ ту на лаззату на ҳикмату на чам [2,с.54].*

Дар давраҳои минбаъдаи инкишофи адабиёт, васеатар гаштани доираи мавзӯҳо ва мундариҷаи ашъори шоирон, амсоли масоили фалсафӣ илмӣ, пайдоиши ҳавзаҳои мактабҳои бузурги адабӣ, махсусан, пайдоиш ва рушди бесобиқаи ирфон ва рӯи сахнаи адабиёт ба ҷавлон омадани адабиёти ирфонӣ, офарида шудани шоҳкориҳои адабии ирфонӣ, ривочи адабиёти дарборӣ, сабақати шоирон дар хунари шоирӣ, ҳатто ба вучуд омадани рақобати шаҳид дар миёни суханварон, ҳасудхӯрии адибони нотавонбин, хӯрдагирии шоирон ба ашъори якдигар, даъвӣ ва исбот кардани бартариӣ хеш аз муосирон, ҳатто изҳори беҳурмати намудан нисбат ба устодони бузурги мутақаддам дар ашъори шоирон инъикос ёфтааст, ки дар маҷмӯъ афкори адабии онҳоро ташкил медиҳад.

Адабиётшиноси шинохта, шодравон Юсуфҷон Салимов дар бораи ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангии асрҳои XVI-XVII андешаҳои ҷолибу асоснок баён намуда, бобати вазъи адабии даврони зикршуда чунин навиштаанд: “Ба ҳамин тариқ адабиёти асри XVI тамоми анъанаҳои пешқадами адабиёту маданияти асрҳои X-XV-ро идома дода, ҷо-ҷо ба он андак тағйиру такмилҳо дохил мекунад” [15,с.293]. Ва бобати ҳаёти адабӣ дар асри XVII овардаанд, ки “аз солҳои 20-уми асри XVII сар карда, ҳаёти адабӣ дар Осиёи Миёна хеле ҷон гирифт. Дар ин давра Аштархониён ба доираи адабии дарбор низ аҳамият дода, то 30-40 адибонро ба маҳфили худ ҷамъ мекарданд” [15,с.360].

Ҳамин тавр адабиёт новобаста аз вазъи сиёсӣ, мочарову кашмакашҳои дохиливу берунӣ, нооромии баъзе манотик дар ҳавзаҳои маҳфилҳои гуногуни адабӣ, дар шаҳрҳои мухташаму на он қадар бузурги Мовароуннаҳру Хуросон, ё қаламрави форсизабонони Ҳинд пеш мерафт ва суханварони зиёде ба эҷоду офариниш шуғл меварзиданд.

Мо масъалаҳои асосии афкори адабии шуарои асрҳои XVI-XVII-ро ба гунаи зайл дастабандӣ намудем:

1. Шинохти шахомату бузургии адибони маъруфи мутақаддим ва ифодаи ҳисси эҳтиром ва ихлосмандӣ ба онҳо, ҳамчунин баҳо додан ба ашъори бузургон;
2. Эътирофи шогирдӣ, ё пайравӣ ба адибони шинохтаи гузашта, ва ё муосир. Дар пайравии адибони номдор эҷод кардан ва ё татаббуъ гуфтан ба осори машҳури адибони даври хеш;
3. Зикри дар пояи осори суханварони машҳури даврон қарор доштани ашъори эшон ;
4. Ҳисси тафохур доштан аз ашъори хеш, таъкиди бартарӣ доштан аз ин ё он адиб, пешравӣ доштан дар ягон жанри адабӣ;
5. Ибрози андеша оид ба ҳусну кубҳи осори адибон ва таҳлилу натиҷагирӣ аз ашъори эшон;
6. Ҳимояи мавқеи мақоми хеш дар адабиёт ва ҷавоби сазовор гуфтан ба нотавонбинону ҳосидон;
7. Дар баъзе мавридҳо хӯрдагириву нуктагирӣ кардан ба ашъори дигарон;
8. Андешаҳо дар бораи таносуби лафзу маънӣ дар шеър;
9. Таъкиди бартариӣ тарзи гуфтори хеш аз шоирони мутақаддим;
10. Вижагиҳои шеърӣ тарз;
11. Бартариӣ маънӣ аз лафз;
12. Тобеияти лафзу маънӣ ба мазмун;
13. Мавқеъ ва манзалати сухану суханвар.

Намояндагони барҷастаи адабиёти асрҳои XVI-XVII амсоли Камолитдини Биноӣ, Осафӣ, Абдуллоҳи Ҳотифӣ, Бадриддин Ҳилолӣ, Зайниддин Маҳмуди Восифӣ Абдурахмони Мушфиқӣ, Калими Кошонӣ, Мухташам, Қоонӣ, Шавкати Бухорӣ, Нозими Ҳиротӣ, Сайидои Насафӣ, Соибӣ Табрэзӣ, Бедили Дехлавӣ, Фитрати Зардӯзи Самарқандӣ, Мулҳами Бухорӣ низ монанди шуароӣ аҳди пешина дар ашъори хеш ба масоили зикршуда таваҷҷуҳ зоҳир намуда, дар ин самт нуқтаи назари хешро иброз доштаанд[8,с.171].

Лозим ба таъкид аст, ки дар ҳаҷми як мақола афкори адабии ҳамаи намояндагони ин давраҳо мавриди баррасӣ қарор додан ғайриимкон аст ва месазад, ки ақидаҳои интиқодиву адабии ҳар яке мавриди пажӯҳиши алоҳидаи гузарда қарор гирад. Аз ин рӯ, тасмим гирифтём, ки оид ба андешаҳои чанде аз адибони номдору нодирагуфтори адабиёти асрҳои XVI-XVII мулоҳизаронӣ намуда, дар шакли мухтасар бо таъя ба навиштаҳои олимони ватаниву хориҷӣ натиҷагирӣ намоем.

Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳои илмиву адабӣ ва хулосаи муҳаққиқони таърихи адабиёти тоҷику форс Мавлоно Абдурахмони Қомӣ, мақому мартаба ва нуфузи басо баланд дошта, “дар замони Султон Ҳусайн Мирзо бештар аз пештар мартабаи қабул ёфта, подшоҳ ва соири шоҳзодагон ва умаро ва арқони давлат муридиашро бо эъзозу иқром талаққӣ менамудаанд” [14,с.85]. Тамоми муҳити адабии Ҳиротро тахти назорат дошт ва аксар адибон осори ба тозагӣ таълифнамудаашро аз назари ӯ мегузарониданд ва тамоми маслиҳату эродҳои ӯро бо хушӣ пазируфта, ҳатто барои таълифи асари нав аз Мавлоно дастур мегирифтанд.

Соммирзо дар тазкираи “Тӯҳфаи Сомӣ” менависад: “...ӯ (Ҳотифӣ- М.М.)-ро дағдағай татаббӯи “Хамса” шуд, бо Мавлоно Қомӣ мутораҳа кард. ӯ гуфт:

Ту ҷавоби се байти Ҳаким Фирдавсии Тусиро бигӯӣ, ки чунин аст:

*Дарахте, ки талх аст варо сиришит,
Гараи барнишонӣ ба боғи биҳишит,
В-ар аз ҷӯи хулдаш ба ҳангоми об,
Ба бех ангубин резиву гулоб,
Саранҷом гавҳар ба қор оварад,
Ҳамон меваи талх ба бор оварад.*

Агар ин се байтро ҷавоб гуфтӣ, соири абётро ҷавоб хоҳӣ гуфт. Абдуллоҳ дар ҷавоб ин ҷаҳор байт гуфт:

*Агар байзаи зоғи зулматсиришит,
Ниҳӣ зери товуси боғи биҳишит,
Ба ҳангоми он байза парварданаи,
Зи анҷири ҷаннат диҳӣ арзанаи,
Диҳӣ обаи аз чаишаи Салсабил,
Дар он байза дам занад Ҷабраил,
Шавад оқибат байзаи зоғ, зоғ,
Барад ранҷ беҳуда товуси боғ.*

Ҳарчанд ин абёт дар баробари абёти Фирдавсӣ арзиш надорад, аммо Қомӣ таҳсин кард ва руҳсати “Хамса” гуфтан дод”[14,с.94-95].

Абдуллоҳи Ҳотифӣ дар муқаддимаи достони “Юсуф ва Зулайҳо” аз назари устод гузаронидани достонаш ва ба ситоиши Қомӣ шарафёб гардиданаширо қайд намуда, Қомиро “хусрави мулки маонӣ” [17,с.8] номида, чунин гуфтааст:

*Ман он абётро бурдам тамоӣ,
Ба назди ҳазрати маҳдومي Қомӣ.
Чу дид он хусрави мулки маонӣ,
Саводе дар вай оби зиндагонӣ.
Ба таҳсин гуфт: “аҳсант, эӣ ҷавонмард!”
Забон бикшоу бар ман офарин кард [17,с.8].*

Е.Э. Бертелс андешаи пажӯҳишгарони осору аҳволи Қомиро оид ба мақому мартабаи ӯ ёдовар шуда, навиштааст: “Муҳаққиқони таърихи адабиёти форс(Г.Эте, Э.Ч.Броун) Қомиро вопасин адиби классик номида, қайд намудаанд, ки ӯ гуё тамоми ҷараёни адабии гузаштаро ҷамъбаст намудааст”[6,с.126].

Мақтаби адабии Ҳирот, ки тахти роҳбарии ӯ амал мекард, дар тарбияи бисёр суҳанварони шинохта таъсири амиқ гузошта буд ва аксар намояндагони адабиёти асрҳои XV-XVI

дастпарварони ҳамин мактаби адабӣ буданд, ки бо сабкҳои хуросонӣ ва ирокӣ ашъор сурудаанд.

Тибқи маълумот кӯшишҳои ба тарзи нав гуфтани шеър маҳз дар Хуросон, ки минбаъд муҳаққиқони соҳа бо номҳои “давраи бозгашти адабӣ”, “шеъри тарз”, “сабки ҳиндӣ”, “сабки бедилӣ” ёдоварӣ кардаанд, ҳанӯз замони зиндагии Мавлоно Ҷомӣ ба вучуд омадааст. Тибқи маълумоти муҳаққиқон тағйироти чиддӣ дар услуби ғазалсарой бо номи шоир Бобо Фигонӣ Шерозӣ вобастагӣ дорад. Шаркшиноси варзида Е.Э. Бертелс оид ба ин масъала дар мақолаи мӯъҷазии худ бо номи “Оид ба масъалаи сабки ҳиндӣ дар адабиёти форсӣ” навиштааст: “Фигонӣ дар ибтидои фаъолияти шоириаш ба Ҳирот меояд ва ба эътирофи Султон Ҳусайн мушарраф мегардад. Аммо услуби тамоман нави баёни ӯ на барои ҳама таъби дил буд, ҳатто мегӯянд, ки муосиронаш ашъори ноӯҳдабароёна ва номафҳумро “**ФИГОНИЁТ**” гӯён ном мебардаанд[5,с.436].

Ҷомӣ дар он замон зинда буд ва Фигонӣ бо ҳар роҳ кӯшиш мекард, ки эътибори Ҷомиро ба даст орад, аммо шеъри Фигонӣ ба Ҷомӣ писанд намеомад, аз ин рӯ, Фигонӣ Ҳиротро тарк намуда, ба Табрез меравад, ки Султон Яъқуб ба ӯ баҳои баланд медиҳад. Пас аз марги Султон Яъқуб Фигонӣ ба Абевард меравад ва дар он ҷо сукунатро ихтиёр мекунад”[5,с.437]. Сипас, Бертелс маълумоти Волаи Доғистониро меорад, ки ӯ навиштааст: “Марҳум Бобо Фигонӣ офарандаи фанни нав аст: то ба ӯ ҳеч кас бо ин услуб шеър нагуфта буд. Суханпардозиро ба дараҷае расонд, ки “фикри анқо то ба он ҷо парвоз карда наметавонад” [5с.437]. Басо устодони сухани он замон: Мавлоно Ваҳшии Яздӣ, Мавлоно Назирии Нишопурӣ, Мавлоно Урфии Шерозӣ, Ҳаким Шафеи Исфаҳонӣ, Ҳаким Масиҳи Рукнаӣ Кешӣ, Мавлоно Мухташам ва дигарон ба Фигонӣ тақлид менамуданд ва аз хирмани ӯ хӯшачинӣ мекарданд” [5с.437].

Аз ин маълумот бармеояд, ки намоёндагони адабиёти асри XV кӯшиш ба ҳарч медоданд, то шеъре бигӯянд, ки мавриди писанди Ҷомӣ ва дигар устодони сухан бошад. Аз ин ҷост, ки сабки нигориш ва андешаҳои адабии намоёндагони адабиёти нимаи аввали садаи XVI амсоли Биноӣ, Ҳилолӣ, Осафӣ Ҳотифӣ, Мушфиқӣ, Восифӣ, ки ҳамаашон дастпарварони мактаби адабии Ҳирот буданд, аз тарзи нигориш ва андешаҳои адабии намоёндагони давраҳои минбаъдаи адабӣ, ки аксаран бо сабку усули нав шеър мегуфтанд, тафовути чиддӣ дорад.

Агар намоёндагони гурӯҳи аввал хисси эҳтироми ҳешро ба шуарои мутақаддим баён намудаву дар пайравии эшон қарор доштанишонро гӯшзад намуда, аз баландии таъбу равонии ашъори ҳеш ифтихор карда бошанд, намоёндагони гурӯҳи дуюм, махсусан Калими Кошонӣ, Мухташам, Қоонӣ, Шавкати Бухорой, Нозими Ҳиротӣ, Сайидои Насафӣ, Соиби Табрезӣ, Бедилӣ Дехлавӣ, Фитрати Зардӯзи Самарқандӣ[12] дар баробари тағйир ёфтани тарзи нигориши ашъорашон ва фарохтар гаштани мавзӯ ва мундариҷаи ғазалиёташон назари адабиашон низ хеле доманадор гашта, дар бораи таносуби шакли мазмун, вижагиҳои шеъри тарз, бартариҳои маънӣ аз лафз, тобеияти лафзу маънӣ ба мазмун, мавқеъ ва манзалати сухану суханвар низ ибрази ақида намудаанд, ки бидуни тардид, дар пешрафти минбаъдаи наққодии шуаро таъсири амиқ расонида тавонистааст.

Дар сурати муқоисаи афкори адабии ҳар ду гурӯҳ перомунӣ мафҳумҳои адабии “шеър”, “назм”, “шакл”, “мазмун”, “маънӣ”, “лафз”, “ашъор” тафовутро миёни ашъорашон баръало мушоҳида намудан мумкин аст. Қайд кардан ба маврид аст, ки ғайр аз вожаи “сухан” дигар ҳама мафҳумоти зикршуда ба маънои истилоҳоти адабӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи таҳлили ғазалиёти чанде аз шоирони шинохтаву соҳибдевони асрҳои мавриди назар мо мафҳумҳои дар боло зикршударо баршуморидем. Маълум гашт, ки дар ғазалиёти шоирони зикршуда, теъдоди истифодаи ин мафҳумҳо гуногун мебошад. Мавриди истифодаи мафҳумҳои адабӣ дар ғазалиёти адибони асрҳои XVI-XVII дар чадвали №1 оварда мешавад.

Ному насаби шоирон	Мафҳумҳои адабӣ ва миқдори истифодаи онҳо							
	Назм	Шеър	Ашъор	Сухан	Мазмун	Маънӣ	Лафз	Тарз
Камолитдин Биноӣ	10	4	2	17	-	-	-	1
Бадриддин Ҳилолӣ	6	2	-	43	1	10	1	-
Абдурраҳмон Мушфиқӣ	4	2	2	4	1	-	-	2
Зайниддин Восифӣ	-	1	2	12	-	-	-	-
Мухташам	65	24	10	100	11	29	9	12

Соибӣ Табрешӣ	22	80	13	100	61	100	88	28
Бедилӣ Дехлавӣ	33	11	4	100	97	100	85	42

Ҷадвали 1. Омори истифодаи мафҳуми адабӣ дар ғазалҳои шоирони асрҳои XV-XVII

Он гуна, ки натиҷагирӣ нишон доданд, афкори адабии суҳанварони нимаи дуҷуми асри XVI ва асри XVII нисбат ба намоёндоғони мактаби адабии Ҳирот дар фарогирии ҳамаи масъалаҳои таъкидгашта доманадортар сурат гирифтаанд.

Дар баробари ин бобати афкори адабии арзишманди чанде аз шоирони нимаи аввали садаи XVI иброи назар намуда, перомунӣ пайравӣ татбуъ, фасоҳату назокати ашъорашон суҳан гуфта, аз ифтихорӣ эшон ба ҳайси намуна абёти шоҳид меоварем.

Шогирди Мавлоно Ҷомӣ Камолӣдин Биноӣ дар бораи Ҷомӣ бо эҳтироми зиёд гуфта, уро бо ибораҳои “офтоби нуронӣ”, “нури субҳонӣ” васф карда, микдори таълифоташро баршуморида ва онро “ру ба эҷоз оварда” гуфтааст:

*Ҷомӣ он офтоби нуронӣ,
Он мунаввар ба нури субҳонӣ,
Буд аз чил зиёда таснифаш,
Ру ба эҷоз карда таълифаш [9, с. 245].*

Ақсар адибони номдори нимаи аввали асри XVI амсоли Биноӣ, Осафӣ, Ҳилолӣ, Мушфиқӣ, Восифӣ ба Амир Хусрави Дехлавӣ ва Ҳасани Дехлавӣ пайравӣ намудаанд, ё дар пояи шеъри Ҳасан қарор доштани ашъорашонро таъкид кардаанд:

*Биноӣ дар тариқи шеър мерафт аз паи Хусрав,
Ки дар тарзи ғазал ҳамроҳ шуд тарзи Ҳасан бо ӯ [9, с. 389].*

Камолӣдин Биноӣ таъкид менамояд, ки пайравӣ ва эҷод дар тарзи Хусрави Дехлавӣ ва Ҳасани Дехлавӣ барои ӯ шарафи зиёд овардааст ва пайравони назми ин бузургони адабиёт барои вай таҳсину сано мехонанд:

*Биноӣ мешавад охир баландовоза чун Хусрав,
Ки дар таври ғазал тарзи Ҳасан меоварам берун [9, с. 389].*

Ё ҷои дигар фармудааст:

*Биноӣ, Хусрави мулки суҳан гар бишнавад назмат,
Ҳасан гуяд туро аз рӯи таҳсин, балки аҳсан ҳам [9, с. 390].*

Ба ҳамин мазмун суҳанвари дигари машҳури ин даврон Абдурахмони Мушфиқӣ иброи назар намуда, ишора мекунад, ки назми вай пайравӣ ба Ҳасану Камолӣ Хучандист ва аз ашъори дилвезу гушнавози хеш ифтихор намуда, равонии онро ба об шабоҳат додааст.

*Назми ту Мушфиқӣ ба камолӣ Ҳасан расид,
То гуфай, ки пайрави пири Хучандиям [10, с. 44].*

Боз:

*Нозуқиҳои ғазалҳои Ҳасан бисёр аст
Мушфиқӣ, назми дилвези ту обест равон [10, с. 90]*

Ё дар байти дигар овардааст:

*Мушфиқӣ, дар суҳанони ту агар фикр кунанд,
Нозуқиҳои ғазалҳои Ҳасан бисёр аст [10, с. 90].*

Муаллифи асари ёдошти “Бадоеъ-ул-вақоеъ”, ки арзиши баланди адабиву таърихӣ дорад, осори назми худро ба назми Ҳасан монанд карда, мегӯяд, ки аҳли завқ ва дарку маонӣ агар ашъори маро мутолиа намоянд, эҳсос менамоянд, ки ба навиштаҳои Ҳасани Дехлавӣ аз ҷиҳати шакли мазмун саҳт шабоҳат дорад, то ҳамон андозае, ки онҳоро наметавон аз ҳам ҷудо намуд.

*Онон, ки соҳибони камоланд, Восифӣ,
Шеъри ту кай кунанд зи шеъри Ҳасан ҷудо? [4, с. 112].*

Камолӣдин Биноӣ ва Абдурахмон Мушфиқӣ, шоирони маъруф ва нодирагуфтори адабиёти тоҷик, ки аз шумори пешсафони аҳди хеш будаанд, аз фасоҳату назокат, равонии ашъор ва баландии таъбиҳон ифтихор намуда, дар осорашон ин маъниро гоҳе ишора кардаанд. Камолӣдини Биноӣ бо фаҳр ва қаноатмандӣ “саҳли мумтанеъ” будани ашъорашро таъкид кардааст:

*Ҳаст ашъори Биноӣ ҷумла саҳли мумтанеъ,
Гӯӣ осонаш, валекин нест осон гуфтаниш [9, с. 386].*

Дар абёти дигар арзиши шеъри хешро дар пояи баланд нишон дода, таъкид менамояд, ки донандагони каломӣ мавзун ба равонии ашъори вай баҳои сазовор додаанд ва бо ифтихор ишора

мекунад, ки равониву обдории назми вай сабабгори шукуфоии гулшани назм шудаду боиси хайронии аҳли сухан гаштааст:

*Ҳама аҳли суханро оби ҳасрат дар даҳон гардад
Биной, ҳар кучо хонанд шеъри обдори ту Биной [7,с11]*

Ё чои дигар мегӯяд:

*Биной, аз суханат об ёфт гулшани назм,
Зи баски назми равони ту обдор афтод [9,с.388].*

Биной дар байти зерин, ки мақтаи ғазали дар пайравии Ҳофизи Шерозӣ гуфтаи ӯст, ихлоси беандозаи хешро нисбати ашъори Ҳочаи Шероз баён намуда, иброз менамояд, ки вай аз сидқи дил бандаи ин “шоҳи сухандон” мебошад, ва барои “хусрави иқлими сухан”[9,с.388] шуданаш таъсири каломии осмонии “лиссонулғайб” афзун аст:

*Шуд Биной ба чаҳон хусрави иқлими сухан,
То зи чон бандаи он шоҳи сухандон шудааст [9,с.388].*

Абдурраҳмони Мушфиқӣ низ ба мисоли шоирони дигари ин давра аз ашъори хеш ифтихор намуда, навиштаҳояшро мисоли гули тару тозаи чаманистони назм номидааст. Ба андешаи ин суханвар назми ӯ дар фасоҳату балоғату мавзунӣ равонии обро менамояд, ки аз навиштаҳои дигарон дар пояи баланд қарор доштааст. Ва ҳамин ифтихорияхоро дар абёти зерин чунин ба қалам додааст:

*Дар боғи сухан, Мушфиқӣ ашъори ту чидаст,
Гул тозатар аз назми ту чидан кӣ тавонад? [10,с.32].*

Чои дигар:

*Мушфиқиро гавҳари сероб аз килки хайл,
Дар таманнои сӯҳсарвон мавзун мекунад [10,с.34].*

Ё чунин гуфтааст:

*Мушфиқӣ назми диловези ту обест равон,
Оби назми дигарон пеши назар истода [10,с.36].*

Мушфиқӣ ҳамчун “маликушшуарои дарбори Шайбониён” дар офаридани жанрҳои гуногуни адабӣ чирадаст будааст. Дар ғазалҳои ин шоири ширинсухан мавзуниву равонии шеъри гузаштагон эҳсос мешавад. Аз ҳаминҷост, ки вай бо тафоҳур “назми диловези ту обест равон”[10,с.36] гуфта, ба муосирону ояндагон таъкид месозад, ки “сухани Мушфиқӣ ба хубӣ бинавис” [10,с.68].

Ҳамингуна абёти ифтихория дар ашъори ин шоири ғазалсаро бештар ба назар расида, аз он шаҳодат медиҳад, ки суханвар аз равониву назокати каломии хеш ҳамавақт тафоҳур доштаву онро ба дигарон ёдрас менамудааст. Инчӯ чанд байте ба ҳайси шӯҳид ва далели гуфтаҳои болоӣ меоварем:

*Сухани Мушфиқӣ ба хубӣ навис,
Хуб бошад ҳикояти хубӣ [10,с.68].*

Ё чои дигар:

*Навиштаам зи найи килк, Мушфиқӣ, ғазале,
Шакар ба тӯтии ширинкаломи ман кӣ бурд? [10,с.3482].*

Таҳлилу баррасии афкори суханварони маъруф ва ноҳирагуфтори асрҳои XVI ва XVII-и адабиёти тоҷик, нишон дод, ки эшон аз зумраи пешсафони замони хеш буда, аз фасоҳату назокат, равонии ашъор ва баландии таъбашон ифтихор мекардаанд ва ин нуктаро дар осорашон борҳо ишора кардаанд. Ғазал ҳамчун маъмултарин жанри адабӣ дар ин даврон низ, хусусиятҳои барҷастаи хешро гум накарда, дар эҷодиёти суханварони ин даврон мавқеи асосиро ишғол намудааст. Қисме аз шоирони ин даврон ба Амир Хусрави Дехлавӣ, Ҳасани Дехлавӣ, Ҳофизи Шерозӣ ва Камоли Хучандӣ тақлид намуда бошанд, гуруҳи дигарашон ҷонибдори тарзи нави шеъри ва ё ба истилоҳ ҷонибдори “шеъри тарз” будаанд, ки бино ба навиштаҳои муҳаққиқони ватаниву хоричӣ дар ашъори ҳамашон афкори арзишманди адабӣ ба назаррас мебошад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Ахтарони адаб. Ҷ. 1. Рӯдакӣ. Ашъор. - Душанбе: Адиб, 2007. - 416 с.
2. Ахтарони адаб. Ҷ. 2. Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ. Душанбе: Адиб- 2007.-480 с.
3. Ахтарони адаб. Ҷ. 3. Абулқосим Фирдавсӣ. Шӯҳнома. - Душанбе: Адиб, 2007.- 480 с.

4. Ахтарони адаб. Ҷ 33. Зайнуддин Маҳмуди Восифӣ. Бадоеъ-ул-вақоъ. - Душанбе: Адиб, 2017. - 480 с.
5. Бертельс, Е.Э. Избранные труды. История литературы и культуры Ирана/Е.Э.Бертельс.- Москва: Наука, 1988. - 540 с.
6. Бертельс Е.Э. Избранные труды. Навои и Джами/Е.Э.Бертельс, - Москва, Наука, 1965. - 496 с.
7. Гулшан адаб. Чилди 4. - Душанбе: Ирфон 1977. - 386 с.
8. Маҳмадшоев, М.М. Омилҳои ташаккул ва рушди нақди адаби дар адабиёти асрҳои XVI-XVII/ М.М.Маҳмадшоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. - №6. - 2021. - С.167-174
9. Мирзоев, А. Биноӣ. Нашриёти давлатии Тоҷикистон/А.Мизоев. - Сталинобод: 1957. - 491 с.
10. Мушфиқӣ, Абдурахмон. Мунтахабот. Нашриёти давлатии Тоҷикистон/А.Мушфиқӣ. - Сталинобод: 1959. - 505 с.
11. Насриддинов, Абдуманнон. Сеҳри мубин/А.Насриддинов. - Хучанд: 1996. - 196 с.
12. Саъдиев, Садри. Адабиёти тоҷик дар асри XVII/С.Саъдиев - Душанбе: Дониш, 1985. - 284 с.
13. Мирзо Муҳаммадали Соиб. Мунтахабот. Мураттибон: Аҳрорӣ З., Лоик Ш. - Душанбе: Ирфон, 1980. - 704 с.
14. Соммирзои, Сафавӣ. Тухфаи Сомӣ. Таҳиягари матн ва муаллифи пешгуфтаи тавзеҳот Бадриддин Мақсудов. - Душанбе: Маориф, 2018. - 380 с
15. Салимов, Юсуфҷон. Ёдгори умр/Ю.Салимов. - Хучанд: Нури маърифат, 2003. - 488 с.
16. Урунова, М. Килки гавҳарбор/М.Урунова. - Хучанд: Андеша, 2012. - 110 с.
17. Ҳотифӣ, Абдуллоҳ. Ширин ва Хусрав/А.Ҳотифӣ. - Душанбе: Дониш, 1981. - 116 с.
18. Ҳотамӣ, Аҳмад. Пажӯҳише дар сабки хиндӣ ва давраи бозгашти адаби/А.Ҳотамӣ. - Техрон: 1342. - 234 с.

REFERENCES:

1. Stars of literature. - V.1. Rudaki. Poems. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. - 416 p.
2. Stars of literature. - V.2. Poems of Rudaki's companions. - Dushanbe: Man-of-Letters, - 2007. - 480 p.
3. Stars of literature. - V.3. Abulqosim Firdawsi. Shah-Name. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. - 480 p.
4. Stars of literature. - V. 33. Zaynuddin Mahmud Vosifi. Badoe`-ul-vakoe'. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2017. - 480 p.
5. Bertels, E.E. Selected compositions. The History of literature and culture of Iran. The main edition of oriental literature / E.E. Bertels. - Moscow: Science Publ. 1988. - 540 p.
6. Bertels EE Selected compositions. Navoi and Jomi. The main edition of oriental literature / E.E. Bertels, - Moscow: Science Publ, 1965. - 496 p.
7. Gulshani adab. - V.4. - Dushanbe: Cognition, 1977. - 386 p.
8. Mahmadshev, M.M. Factors of formation and development of literary criticism referring to the XVI-th – the XVII-th centuries // M.M. Mahmadshev / Bulletin of the Tajik National University. Series of Philological Sciences. - №6. - 2021. - P. 167-174.
9. Mirzoev, A. Binoi / A. Mizoev. - Stalinabad: Tajik state publishing-house, 1957. - 491 p.
10. Mushfiqi, Abdurrahman. Selected compositions / A. Mushfiqi. - Stalinabad: Tajik state publishing-house, 1959. - 505 p.
11. Nasriddinov, Abdumannon. The Holy magic / A. Nasriddinov. - Khujand, 1996. - 196 pp.
12. Sadiev, Sadri. The Tajik literature referring to the XVII-th century / S. Sadiev. - Dushanbe: Knowledge, 1985. - 284 p.
13. Mirzo Muhammadali Soib. Selected compositions. Compiled Ahrori Z., Loiqliq Sh. - Dushanbe: Cognition, 1980. - 704 p.
14. Sommirzoi, Safavid. Somi's gift. Compiler of the text and author of the foreword and commentary Badridin Maksudov. - Dushanbe: Enlightenment, 2018. - 380 pp
15. Salimov, Yusufjon. Life monuments / Yu. Salimov. - Khujand: Light of Enlightenment, 2003. - 488 p.
16. Urunova, M. The pen of pearls / M. Urunova. - Khujand: Opinion, 2012. - 110 p.
17. Hotifi, Abdullah. Shirin and Khusrav / A. Hotifi. - Dushanbe: Knowledge, 1981. - 116 p.
18. Hotami, Ahmad. Research in the Indian style and the period of literary return / A. Hotami. - Tehran, 1342. - 234p.

**МУНДАРИЧА
ВА САБКИ РУБОИЁТИ
НАЗИРИИ НИШОПУРӢ**

Маҳмудзода Обидҷони Бекназар, н.и.ф., сармуаллими кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ (Тоҷикистон, Душанбе)

**СОДЕРЖАНИЕ
И СТИЛЬ РУБАИ
НАЗИРИИ НИШОПУРИ**

Махмудзаде Обидҷони Бекназар, к. ф.н., старший преподаватель кафедры теории и истории литературы Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни (Таджикистан, Душанбе)

**CONTENT AND
STYLE OF NAZIRI
NISHOPURI'S RUBAIS**

Mahmudzoda Obidjoni Beknazar, candidate of philological sciences, senior lecturer of the department of theory and history of literature under the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini (Tajikistan, Dushanbe), **E-mail:** mirobid-26@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: инсондӯстӣ, шиқ, фалсафаи зиндагӣ, шод будан, сабки ҳиндӣ, рубоӣ, мавзӯ ва мундариҷа, вобастаҳои ададӣ, тамсил

Мақола ба таҳқиқу баррасии вижагиҳои мавзӯӣ ва сабки рубоӣ Назирии Нишопурӣ бахшида шудааст. Муаллиф дар қараёни омӯзиши хусусиёти рубоӣ шоир муқаррар сохтааст, ки дар ин навъи шеърӣ суҳанвар маҳорати хунарии хешро муваффақона санҷида муҳимтарин мавзӯот, аз ҷумла шиқ, фалсафаи зиндагӣ, шод будан, ба қадри вақт расидан, инсондӯстӣ, гаму шодии гузарони ҷаҳон ва амсоли инро таҷассум кардааст. Баробари ин, дар қараёни тафсири ҳолатҳои равонӣ, бозтоби афкори ахлоқӣ, фалсафӣ ва иҷтимоӣ хеш Назирии Нишопурӣ муҳимтарин хусусиятҳои сабки ҳиндиро дар сурати қорбурди ирсоли масал, вобастаҳои ададӣ дар таркибсозӣ, таъбирифариинӣ ва монанди инро истифода намудааст, ки дар ин замина ба ҷойгоҳи хоси вижагиҳои ин сабки адабӣ дар рубоӣ шоир рӯ ба рӯ меоем.

Ключевые слова: гуманизм, любовь, философия жизни, радость, индийский стиль, рубаи, тема и содержание, количественные связи, притча

Статья посвящена изучению тематических особенностей и стиля рубаи Назирии Нишопури. В процессе изучения особенностей рубаи поэта автор отмечает, что в этом типе поэзии успешно использованы художественные способности Назири, включая наиболее важные темы: любовь, философия жизни, радость, ценность время, гуманизм, быстротечность печали и радости мира. В том числе, в процессе интерпретации психического состояния, размышлений о нравственности, философской и общественной мысли Назир Нишопури использовал основные черты индийского стиля при использовании фигуры «ирсоли масал», количественной зависимости в создании поэтических композиций, образовании словосочетаний и т.д. На этой основе мы определили, что данный литературный стиль встречается в стихах поэта.

Key words: humanity, love, philosophy of life, joy, Indian style, rubai, theme and content, numerical connections, parables

The article dwells on the study beset with thematic peculiarities of Naziri Nishopuri's style and narrations. In the course of the consideration of the former in question, the author established that in the relevant type of poetry the poet successfully managed to monitor with his artistic mastership on the most important topics, including love, philosophy of life, joy, timeliness, humanity, grief and sorrow. However, in the process of interpreting mental states reflecting on moral, philosophical and social thought Naziri Nishopuri resorted to the most important peculiarities of the Indian style by dint of using parables, numerical means in composition, creation and so on. In this regard, we encounter the relevant literary style in the poet's versified means.

Назирии Нишопурӣ ҳарчанд ҳамчун шоири ғазалсаро шуҳрат дорад ва яке аз пешгомони тарзи тоза эътироф шудааст, аммо дар сурудани дигари анвои шеърӣ низ таҷрибаҳои муваффақонае кардааст, ки рубоӣ аз ҷумлаи онҳо ба шумор меравад. Ҳарчанд дар таркиби девонҳои банаҳраи Назири дар умум 140 рубоӣ мавҷуд аст, ки дар ин бора таҳқиқи ҷудоғонаи аз ҷониби муаллифи мақола сурат гирифтааст, аммо дар ҳамин шумора, дар муқоиса ба шоирони дигари сабки ҳиндӣ, шоир муҳимтарин хусусиёти ин сабки адабӣ ва